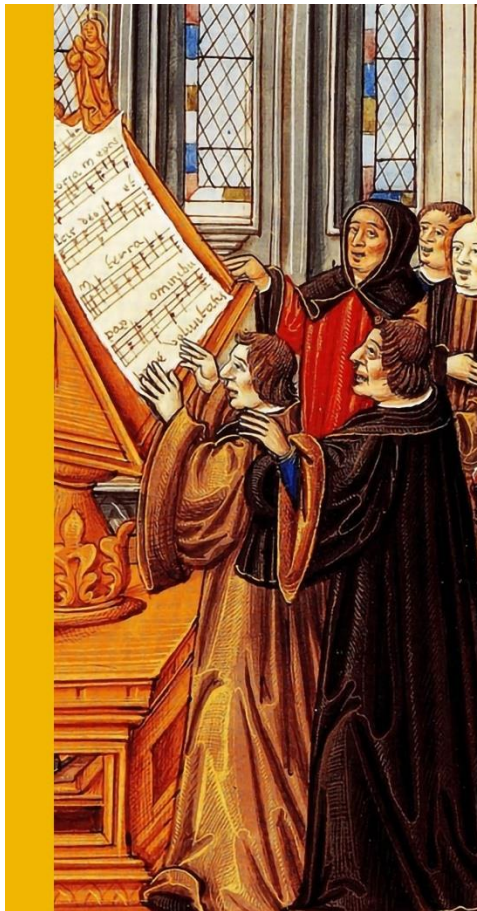

Bijlage bij het hoorcollege *De Renaissance in de muziek*

DE RENAISSANCE IN DE MUZIEK

EEN HOORCOLLEGE OVER
RENAISSANCEMUZIEK
VAN DE LATE 14E EEUW
TOT IN ONZE TIJD

door Leo Samama

Inhoudsopgave

[Leo Samama](#)

[Bob Kommer Studio's](#)

College 1

[H1. Introductie op de periode van de Renaissance](#)

[H2. De gevolgen van het herontdekken van de Klassieke Oudheid](#)

College 2

[H3. Op zoek naar de muzikale Renaissance](#)

[H4. Over de notatie en de genres](#)

[H5. Een beetje muziekfilosofie](#)

College 3

[H6. Aanloop naar het begin van de 15e eeuw](#)

[H7. Bourgondië en de *Contenance angloise*](#)

[H8. Franco-Vlaamse componisten](#)

College 4

[H9. Het Europese netwerk van de Franco-Vlaamse componisten](#)

[H10. Italië en het Maniërisme](#)

College 5

[H11. Het Franse chanson](#)

[H12. De Renaissance elders in Europa](#)

College 6

[H13. Engeland](#)

[H14. De Reformatie](#)

College 7

[H15. Instrumentale muziek](#)

[H16. De rol van instrumentale muziek in de overgang naar de Barok](#)

College 8

[H17. De Renaissance na de Renaissance](#)

[H18. De Renaissance anno 2000](#)

[Lijst met Nederlandse Scholen](#)

[Enkele citaten](#)

[Enkele gedichten](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Gebruikte muziekfragmenten](#)

[Colofon](#)

Leo Samama

Leo Samama was als docent verbonden aan de conservatoria van Utrecht, Maastricht en Tilburg en aan de Rijksuniversiteit Utrecht, en schreef voor De Volkskrant, NRC/Handelsblad, de Haagse Post en Luister. Van 1991 was hij twee jaar gedelegeerd artistiek verantwoordelijke (namens het bestuur) bij het Koninklijk Concertgebouworkest, tot 2003 artistiek coördinator van het Residentie Orkest en van 2003 tot 2010 directeur van het Nederlands Kamerkoor.

Samama heeft in tal van besturen zitting genomen, en diverse 'podia' (mede)opgericht, zoals de Nederlandse Strijkkwartet Academie en het internationale platform voor professionele kamerkoren TENSO.

Als auteur schreef hij onder meer *Alphons Diepenbrock, componist van het vocale* (Amsterdam, AUP 2012) en *Nederlandse muziek in de 20ste eeuw* (Amsterdam, AUP 2006), *De zin van muziek* (Amsterdam, AUP 2014), *Het soloconcert* (AUP 2015) en *Het strijkkwartet* (AUP 2018). De compositorische werkzaamheden van Leo Samama hebben sinds zijn eerste officiële opus in 1974/75 tot uitvoeringen in binnen- en buitenland, tal van plaat- en cd-producties en een groot aantal opdrachten geleid. Voor zijn verdiensten voor het Nederlandse muziekleven is Leo Samama in juni 2010 benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Eerder verschenen van hem de hoorcolleges: *Klinkende geschiedenis, Mozart, Beethoven, Debussy, Mahler, Schubert, Stravinsky, De taal van muziek, Monteverdi, Wagner, De zin van muziek, Bach, Berlioz en samen met Herman Philipse: Schopenhauer, Nietzsche en de muziek, Wittgenstein en de muziek, Berlioz en Liszt.*

Opgenomen i.s.m. Bob Kommer Studio's

Bob Kommer Studio's, opgericht in 1952, is één van de oudste geluidsstudio's van Nederland. Naast het verzorgen van geluid voor diverse natuur- en animatiefilms, doet Bob Kommer Studio's al meer dan 20 jaar het 6-kanaals surround geluid van Omniversum en andere IMAX-theaters in Europa. De studio wordt ook gebruikt voor o.a. het inspreken van luisterboeken en het opnemen van hoorcolleges.

Kijk voor meer informatie op www.bobkommer.com

Synopsis van het hoorcollege *De Renaissance in de muziek*

College 1

H1. Introductie op de periode van de Renaissance

Terreinverkenning met algemene achtergrond. Wat is de Renaissance en wanneer was de Renaissance? De invloed vanuit de Arabische wereld op het ontstaan van het humanisme door overdracht van antieke geschriften van de Griekse filosofen, die vertaald in het Latijn het denken in Europa beïnvloedden. Het spanningsveld tussen de richtlijnen van de Kerk van Rome met betrekking tot de manier waarop de werkelijke wereld mocht worden weergegeven en de alledaagse realiteit. Ook in de muziek bestaat een dergelijk spanningsveld door de regels omtrent de samenklanken (octaaf, kwint en kwart zijn consonant). Alle andere samenklanken zijn dissonant, terwijl juist de tertsen voor kleur en warmte lijken te zorgen. Kruistochten, oorlogen, hongersnoden en de pestepidemieën bepaalden hoe enerzijds de kerk en anderzijds het gemene volk dacht over het leven op aarde. Alles in het licht van de hemel of Carpe diem (pluk de dag)?

H2. De gevolgen van het herontdekken van de Klassieke Oudheid

Het brede culturele palet dat vanuit de 13^e en 14^e eeuw over Europa werd verbreid, voor een aanzienlijk deel met hulp van de Arabieren, verschaftte een nieuwe – niet door de Kerk van Rome gedicteerde – kijk op de antieke wereld en het denken toen. Maar het denken van de 14^e-eeuwse filosoof en wetenschapper Ibn Khaldun heeft grote invloed uitgeoefend op met name Italianen als Giovanni Pico della Mirandola en Niccolò Machiavelli een eeuw later. Tegelijkertijd werd onderzoek gedaan naar de Oudgriekse en Romeinse literatuur en ontdekte men schrijvers als Sophocles, Euripides, Ovidius, Cicero en Seneca. Van hier is het een kleine stap naar Erasmus. Ook Dante en Petrarca werden kort na 1500 herontdekt en met name de laatstgenoemde heeft de 16^e-eeuwse Italiaanse literatuur ten zeerste beïnvloed. Eenzelfde ontwikkeling zien we in de schilderkunst, van Giotto via Perugino, Mantegna, Leonardo da Vinci, Rafaello en Michelangelo tot Vasari en Pontormo. Tot slot trad in de 16^e eeuw een steeds sterke wens op de voorgrond om de Christelijke kerk te hervormen, niet in de laatste plaats doordat na de val van Constantinopel tal van christelijke bronnen, zoals de oorspronkelijke Griekse versies van het Nieuwe Testament, tevoorschijn kwamen.

College 2

H3. Op zoek naar de muzikale Renaissance

In 1824 schreef de Vierde Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten een prijsvraag uit: *“Welke verdiensten hebben zich de Nederlanders, vooral in de 14e, 15e en 16e eeuw in het vak der Toonkunst verworven, en in hoeverre kunnen de Nederlandsche Kunstenaars van dien tijd, die zich naar Italiën begeven hebben, invloed gehad hebben op de Muzikscholen, die zich kort daarna in Italiën hebben gevormd?”* In de daaropvolgende jaren (1844-1859) verschenen naast tal van studies twee series van respectievelijk acht en vier delen onder de titel *Collectio operum musicorum Batavorum saeculorum XV-XVI*. Zo ontstond de notie van de Nederlandse scholen, zeven in totaal tussen ongeveer 1400 en kort na 1600. Pas in de tweede helft van de 20e eeuw werd het beeld van ‘Nederlandse’ scholen vervangen door uiteindelijk de Franco-Vlaamse scholen, aangezien verreweg de meeste componisten uit het Franse taalgebied afkomstig waren.

H4. Over de notatie en de genres

De veranderende kijk op de rol van muziek, de relatie tussen tekst en muziek, de ‘imitatio’ van zowel de betekenis van de getoonzette woorden als van de natuur, dat wil zeggen de aard en het effect van

samenklanken, zorgden ervoor dat men ging onderzoeken hoe de veranderende esthetische idealen ook in de notatie van muziek gerealiseerd konden worden. Dit leidde onder meer tot de zogenaamde mensuraal-notatie, waarin de toonduur kan worden vastgelegd. Het samenspel tussen horizontale lijnen en de resultante daarvan in samenklank zorgde mede voor verfijningen in de meerstemmigheid of polyfonie. Bovendien konden door de mensuraal-notatie de verschillende horizontale lijnen grote onafhankelijkheid van elkaar verwerven.

H5. Een beetje muziekfilosofie

Een deel van dit hoofdstuk sluit aan op de hoorcolleges *Klinkende Geschiedenis* en *De Taal van Muziek*. Kort samengevat werd al zeer vroeg binnen de christelijke leer een onderscheid gemaakt tussen Musica mundana (de harmonie der sferen van Pythagoras), Musica humana (de muziek van ons lichaam, dat wil zeggen de verhouding binnen een mens sana in corpore sano) en de Musica instrumentalis (de klinkende muziek). De eerste categorie is de hoogste en daarom zijn muziektheoretici de ideale musici. Zij houden zich immers bezig met de Musica theoretica of speculativa. De Musica humana werd echter al spoedig aangepast en in de verschijning van vocale muziek aanvaardbaar geacht voor de kerk, want de menselijke stem geeft uiting aan de ziel. Onder aan de ladder stond de instrumentale muziek, want zij heeft een hulpmiddel nodig, een instrument. De theorieën over imitatio della natura spelen in de Renaissance een wezenlijke rol in het denken over kunst. En dan vooral over het hoe van het imiteren en het wat van de natura, de goddelijke natuur, de natuur om ons heen, de menselijke natuur (met al zijn emoties) of de natuur van de woorden. Tenslotte sluiten het onderzoek naar de uitdrukking van de menselijke natuur en de taal direct aan op de vraag of muziek naar zichzelf verwijst (imitatio della musica) of naar de buitenwereld (zie boven). En of in vocale muziek de muziek zich naar de taal moet voegen of de taal naar de muziek.

College 3

H6. Aanloop naar het begin van de 15e eeuw

De muziek uit deze eerste periode van wat traditiegetrouw eerder als het slot van de middeleeuwen dan het begin van de Renaissance wordt beschouwd, wordt bepaald door componisten als Francesco Landini in Italië en Guillaume de Machaut in Frankrijk, direct gevolgd door de 'eerste Nederlander', de Luikenaar Johannes Ciconia.

H7. Bourgondië en de *Contenance angloise*

In het midden van de vijftiende eeuw schreef de Bourgondische hofdichter Martin le Franc in *Le Champion des dames* over de Engelse componist John Dunstable dat Dufay en Binchois "een nieuwere manier gevonden hebben, in publieke en intieme muziek, in het maken van aangename samenklanken, door te veinzen, in rusten en verwerkingen, door de Engelse manier en Dunstable te volgen, waarmee ze met stralend plezier hun zang vrolijk en opvallend maken".

De muziek van John Dunstable kwam door de aanwezigheid van Engelsen in het westen van Frankrijk in het bezit van Guillaume Dufay en Gilles Binchois. Met name zijn 'faburden'-techniek, dus op basis van een 'faux bourdon' – een niet echte, want aanvankelijk niet genoteerde bourdon – met tertsen ter aanvulling van de kwarten en kwinten, viel in de smaak. Hoewel Dufay als een van de belangrijkste meesters van de Bourgondische muziek wordt gezien, werkte hij nauwelijks aan het hof in Dijon, maar in Cambrai en Italië.

H8. Franco-Vlaamse componisten

Doordat Cambrai of Kamerijk toentertijd in het Franco-Vlaamse taalgebied lag en onderdeel was van het hertogdom Bourgondië, werd Dufay gezien als een componist van de Lage Landen, de Nederlanden. In zijn kielzog werkten ook Johannes Ockeghem, Josquin des Prez, Heinrich Isaac, Jacob Obrecht en Pierre de la Rue voor kortere of langere tijd in wat nu het noorden van Frankrijk is, en reisden vandaar door Europa. De absolute meester van deze periode, en voor velen van de gehele Renaissance, was Josquin des Prez, die zowel in Italië als in Frankrijk in hoog aanzien stond.

College 4

H9. Het Europese netwerk van de Franco-Vlaamse componisten

Tal van componisten in de late 14^e, 15^e en 16^e eeuw reisden vanuit de noordelijke landen naar Italië, veelal om daar in dienst te treden bij de vele hoven en hofjes, en zo mogelijk bovenal bij de paus in Rome. Er werd zo uitgebreid door Europa gereisd en alleen al binnen het Habsburgse Rijk was het mogelijk grote delen van Europa, van Praag en Boedapest tot Sevilla en Napels, te doorkruisen. In de zestiende eeuw trad bovendien Venetië op de voorgrond als muzikaal centrum, met name in de San Marco. Belangrijke componisten zijn onder meer Adriaan Willaert, Jacques Arcadelt, Jacobus Clemens non Papa, Cipriano de Rore, Philippe de Monte, Orlando di Lasso (Orlande de Lassus).

H10. Italië en het Maniërisme

Natuurlijk werden gaandeweg ook steeds meer componisten in Italië geboren en opgeleid. Zeker na 1530 ontwikkelde zich in Italië een geheel eigen meerstemmige liedkunst, het madrigaal. Bovendien leidde de plundering van Rome door de protestantse legers (bekend als de Sacco di Roma) tot grote twijfel over de toekomst, hetgeen zich met name in de kunsten uitte in het zogenaamde Maniërisme. In de literatuur werd teruggegrepen op Petrarca. In de schilderkunst meende men dat na Leonardo, Raffaello en Michelangelo er niets beters meer te scheppen viel. In de muziek zocht men evenals in de andere kunsten naar steeds meer effectbejag, naar een nog directere band tussen woord en klank. Dit kunnen we onder meer horen in de madrigalen van Luca Marenzo, Nicola Vicentino, Carlo Gesualdo en Claudio Monteverdi.

College 5

H11. Het Franse chanson

Hoewel veel Franco-Vlaamse componisten ook in de 15^e eeuw Franse chansons hebben gecomponeerd, ontstond in de 16^e eeuw met name rond het hof van François I een eigen Franse chansonvorm, die in feite los staat van de Franco-Vlaamse polyfone ontwikkelingen. Doordat verscheidene Italianen in die tijd in Frankrijk werkten is het verband met de Italiaanse madrigaaltechniek niet ondenkbeeldig. Clement Janequin en Claude Le Jeune maakten in hun chansons veel gebruik van madrigalisten (muzikale woorduitbeeldingen). Daartegenover was er in Frankrijk een sterke hang naar de dichtkunst van de antieke wereld, strenge klassieke versvoeten, de *Vers mesurés*. Zo stond al in Frankrijk in de 16e eeuw een academische traditie tegenover een meer speelse, madrigaleske.

H12. De Renaissance elders in Europa

Het spreekt welhaast vanzelf dat de Renaissance ook in de muziek niet beperkt is gebleven tot De Lage Landen, Frankrijk en Italië. Overal in Europa (Polen, Bohemen, Rusland, Hongarije, Scandinavië en de Duitstalige landen) werden de ontwikkelingen op de voet gevolgd en talrijke hoven, kerken en kloosters hadden uitvoerende muzikanten en componisten in dienst die in de genoemde gebieden het vak geleerd hadden. Tot in Moskou toe deed de Renaissance zijn intrede, ja zelfs in de net

veroverde gebieden in Zuid- en Midden-Amerika. Natuurlijk zijn er wel nationale verschillen en herkennen we in de werken van de Spaanse componisten Cristobal de Morales, Francisco Guerrero en Tomas de Victoria de hang naar grootsheid en de rijkdom die we in de Spaanse kathedralen zien.

College 6

H13. Engeland

Al vroeg in de 14^e en 15^e eeuw bleken de Engelsen een zwak te hebben voor de welluidendheid van tertsen in de muziek. We hebben dit reeds eerder besproken in verband met John Dunstable. Na de honderdjarige oorlog kwam de Engelse muziek spoedig tot bloei in de kerken en aan de hoven. Maar evenals op het Europese vaste land was het voor componisten niet altijd eenvoudig te kiezen tussen de oude Roomse kerkmuziek of de sinds Hendrik VIII nieuwe Anglicaanse. Dit bemerken we bij Thomas Tallis, William Byrd en anderen.

In de 16^e eeuw was er een nauwe band tussen het hof in Londen en diverse Italiaanse muzikantenfamilies. Bovendien werd zeker ten tijde van Elizabeth I, mede door de opkomst van de muziekdrukunst, steeds meer Italiaanse muziek in Engeland verspreid. Zo ontstonden de Engelse madrigalen aanvankelijk als stilkopieën van de Italiaanse. Thomas Morley en Orlando Gibbons volgden de Italianen op de voet, maar schiepen toch een herkenbaar eigen Engelse madrigaalkunst.

H14. De Reformatie

De Reformatie heeft in Europa voor veel beroering gezorgd. Niet alleen werden er oorlogen over gevochten, maar evenzeer moesten complete bevolkingen kiezen, vóór Rome of tegen Rome? Met de Reformatie veranderde er veel in de religieuze muziek: voor de taal werd al spoedig de landstaal gekozen in plaats van het Latijn. Dat leidde tot een veelheid van nieuwe teksten. Ook de muziek moest direct herkenbaar zijn voor de belijdende gemeenschap, zodat zij met de gezangen kon (en kan) meezingen. De rol van de muziek in de kerk, vooral tijdens de dienst, werd tegen het licht gehouden. Het resultaat was dat bij de Calvinisten bijna alle muziek, behalve het zingen van eenvoudige psalmen, uit de dienst werd verbannen. De Lutheranen hielden wel vast een de herkenbare melodieën, maar deze konden kunstig omspeeld worden.

College 7

H15. Instrumentale muziek

Het gehele zevende uur staat in het teken van de instrumentale muziek. Aanvankelijk werd de instrumentale muziek als van minder waarde beschouwd dan de vocale. Toch was ze soms nodig om stemmen te ondersteunen. In de dansmuziek, de straatmuziek, de muziek op kermis en markten, speelden instrumenten echter altijd een belangrijke rol. Toch waren in de 15^e eeuw en daarna bewerkingen van vocale meerstemmige werken voor luit, orgel of virginaal tekenen van populariteit. En zo ging in de 16^e eeuw de instrumentale muziek allengs een eigen leven leiden. Tal van vroege instrumentale genres kwamen ook direct voort uit vocale genres, van motet tot ricercare of van chanson tot canzona.

H16. De rol van instrumentale muziek in de overgang naar de Barok

Met de discussie in de tweede helft van de 16^e eeuw over de 'spirito' van een gezongen tekst, en welke stem in een meerstemmig weefsel te volgen, ontstond bijna vanzelf de wens de tekst in zo min mogelijk stemmen vast te leggen, dus een of twee stemmen hooguit, en de overige stemmen samen te ballen in een harmonische, instrumentale tegenhanger van de stemmen. Het resultaat is de monodie, die op zijn beurt de weg baande voor een geheel nieuw genre, namelijk de opera. In dezelfde periode leidde het denken over het karakter van een tekst en hoe die te verklanken, samen

met het zoeken naar eigentijdse versies van de aloude tragedies, naar een heroriëntering op de retoriek. Met dat alles is de uiterste consequentie van de zoektocht naar een natuurlijke relatie tussen tekst en muziek, zoals sinds de late 14^e eeuw ondernomen, het begin van nieuwe technieken die we in de regel juist tot de Barok rekenen.

College 8

H17. De Renaissance na de Renaissance

Zo goed als de Renaissance niet op 1 januari 1400 ontstaan is, hield zij ook niet exact twee honderd jaar later op. Elementen van de renaissancemuziek, de vloeiende en soms uitermate complexe meerstemmigheid en de modale technieken, bleven nog tot ver in de 17^e eeuw populair in vocale en instrumentale muziek, zij het ondersteund door duidelijke harmonische begeleidingen, zoals vanuit de monodie ontstaan. Bovendien zijn tal van vooraanstaande componisten in 17^e eeuw nog in de 16^e eeuw geboren en kregen zij hun opleiding van meesters uit diezelfde eeuw. Onder hen Heinrich Schütz, Johann Schein en Samuel Scheidt. Maar ook Henry Purcell aan het einde van 17^e eeuw schreef fantasieën voor vedels (viols) gebaseerd op modellen uit de Renaissance.

In de 18^e eeuw bleef alleen Palestrina nog bekend, als een oervader van de muziek, van wie nog maar weinig muziek bekend was gebleven, behalve onder muziektheoretici en componisten. Zo speelde het zogenaamde Palestrina-contrapunt (een term uit de 20^e eeuw overigens) een rol bij het componeren van Bachs *Hohe Messe*, Mozarts *Requiem* en Beethovens *Missa solemnis*. In de 19^e eeuw bracht de zoektocht naar de muzikale Renaissance een herontdekking van Palestrina, zijn voorgangers en tijdgenoten, met zich mee, dat zicht uitte in het Caecilianisme: een herwaardering van zowel de polyfonie muziek uit de 16^e eeuw als de a cappella muziek. Resultaten daarvan vinden we bij Josef Rheinberger en Anton Bruckner, en na 1900 bij Alphons Diepenbrock en Hendrik Andriessen.

H18. De Renaissance anno 2000

Door de herwaardering van de muziek uit de Renaissance en het steeds verder gevorderde bronnen onderzoek, begon men zich ook af te vragen hoe die muziek geklonken zou kunnen hebben en hoe ze uitgevoerd moet worden. Absolute antwoorden zijn daarop niet te geven bij gebrek aan klinkende voorbeelden van lang voorheen. Maar inmiddels hebben we ook al weer een eeuw klinkende geschiedenis van de uitvoeringspraktijk van de muziek uit de Renaissance, waardoor er een modern referentiekader is ontstaan. Daarbij lijkt het alsof in de laatste eeuw de hang naar engelachtige zang en hemelse klanken jongere componisten geïnspireerd heeft de technieken van weleer opnieuw te beproeven. Zo worden rond 2000 weer vele werken geschreven die zonder de studie van de muziek uit de Renaissance niet zouden hebben bestaan. Het mag duidelijk zijn, de Renaissance is ook in onze tijd nog steeds springlevend.

De Nederlandse scholen volgens het schema dat in de 19e eeuw was ontstaan

1. 1380-1420 – Ciconia
2. 1420-1460 – Binchois, Busnois, Dufay
3. 1460-1490 – Ockeghem, Compère
4. 1490-1520 – Josquin, Isaac, Obrecht, de la Rue,
5. 1520-1560 – Arcadelt, Clemens non Papa, Willaert, Crequillon
6. 1560-1600 – Lassus, De Monte, De Rore, Le Jeune, De Wert
7. 1600-1630 - Sweelinck

Enkele citaten uit de hoorcolleges

“Ik schrok: op een galerij boven mijn hoofd ruiste het plotseling gedempt en verrassend. Vlak daarop barstte een koor van mannenstemmen los. Ik wist niet wat ik hoorde. Ik keek links en rechts, maar niemand scheen ontdaan zoals ik. Ik vernam in het koor vele stemmen, die ieder voor zich schenen te zingen, zij stegen en daalden langs onzichtbare ladders over en naar elkaar, soms paarsgewijs, soms kruisten zij elkaars baan als kometen en sleepten een lange staart van harmonieën achter zich aan, zij hielden elkaar zwevende in evenwicht, en ondanks de kunstigste verstrengelingen was alles sterk en doorzichtig als zilveren steigerwerk in de ruimte.” (Theun de Vries, Het motet voor de kardinaal)

“[...] Hoe ijverig heeft men in de middeleeuwsche beschaving naar de kiemen der moderne cultuur gespeurd; zoo ijverig, dat het soms schijnen moest, alsof de geestesgeschiedenis der Middeleeuwen nauwelijks iets anders was geweest dan de advent der Renaissance. Immers, overal zag men in die tijden, die eenmaal als star en doodsch gegolden hadden, het nieuwe reeds ontspruiten, en alles scheen te wijzen naar toekomstige volmaking. Doch bij het zoeken naar het nieuwe leven, dat opkwam, vergat men licht, dat in de geschiedenis als in de natuur het sterven en het geboren worden eeuwig gelijken tred houden. Oude beschavingsvormen sterven af terzelfdertijd en op denzelfden bodem, waarin het nieuwe voedsel vindt om op te bloeien. Hier is beproefd om de veertiende en vijftiende eeuw te zien, niet als de aankondiging der Renaissance, maar als het einde der Middeleeuwen, de middeleeuwsche beschaving in haar laatste levensgetij, als een boom met overrijpe vruchten, algeheel ontplooid en ontwikkeld. [...] (Johan Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen)

“De fotografische nauwkeurigheid waarmee de florentijnen van het trecento zichzelf, hun aarde en hun bestaan beschrijven, is, als algemeen verschijnsel, volstrekt nieuw in de geschiedenis van christelijk Europa. Voor het eerst, en vrij plotseling, beginnen ze hele boeken te vullen met feitelijkheden en gegevens waaraan, in de ogen van hun voorouders, tijd en perkament verspild waren geweest. Daar mogen de toenemende leken-ontwikkeling, en de Florentijnse zakelijkheid, en nog andere factoren hun invloed op hebben uitgeoefend, de voornaamste reden schuilt in een levensbeschouwing die zich wijzigt, en zich richt tot het concrete, aardse, alledaagse, omdat ze het mateloze belang van het mens-zijn ontdekt. Die verschuiving van visie en interesse kondigt - ook als de mensen-van-toen zich dat niet allemaal realiseerden - het ontwaken van een nieuw tijdperk onmiskenbaar aan. [...] Maar geen meifeest heeft meer die frisheid en hevigheid, die geestdrift om het nieuwe, die de kenmerken vormden van onze vroege Renaissance.” (Helene Nolthenius, Renaissance in Mei)

“Voor het trecento is de dood een dagelijkse gast, in ieder huis gaat hij af en aan. Hij eist zijn vaste voedselvoorraad als het monster uit de legenden, en zolang hij het daarbij laat wekt hij geen paniek. Vroeger eeuwen herleidden het hele bestaan tot een voorspel op zijn komst. De Renaissance in mei scheidt zich een nieuw verweer door zo intens, zo gulzig te leven dat ieder zijn deel van het aardse gehad heeft, wanneer zijn uur voor de eeuwigheid slaat. Maar men behoeft niet lang te luisteren om te ontdekken dat ook de uitbundigste levensvreugde slechts een tegenmelodie is boven de oude, onverbiddelijke cantus firmus: Media vita in morte sumus.” (Helene Nolthenius, Renaissance in Mei)

“Daar komt bij, dat er geen werk is van zo'n veertig jaar geleden dat door de geleerden waardig wordt geacht nog uit te voeren. In deze tijd, of dat nu te danken is aan een of andere hemelse invloed of aan ijver en hard werken, kwam, afgezien van vele zangers die werkelijk prachtig uitvoeren kunnen, een oneindig aantal componisten tot bloei, onder wie Johannes Ockeghem, Johannes Régis, Antoine Busnois, Formin Caron, en Guillaume Faugues, die stralen in de wetenschap dat de recent overleden John Dunstable, Gilles Binchois en Guillaume Dufay hun leraren waren.” (Johannes Tinctoris, Proportionale musices, 1476)

Enkele gedichten

Petrarca – Sonnet 104

Pace non trovo, e non ho da far guerra;
E temo, e spero, ed ardo, e son un ghiaccio;
E volo sopra 'l cielo, e giaccio in terra;
E nulla stringo, e tutto 'l mondo abbraccio.

Tal m'ha in prigion, che non m'apre, nè serra,
Nè per suo mi riten, nè scioglie il laccio;
E non m'ancide Amor', e non mi sferra,
Nè mi vuol vivo, nè mi trae d'impaccio.

Veggio senz'occhi; e non ho lingua, e grido;
E bramo di perir, e cheggio aita;
Ed ho in odio me stesso, ed amo altrui:

Pascomi di dolor; piangendo rido;
Eguualmente mi spiace morte, e vita.
In questo stato son, Donna, per vui.

(vertaling)

*Ik vind geen vrede en kan niet strijden
Ik hoop, ik vrees, ik gloei en ben van ijs
Ik zweef naar boven en val in mijn lijden
Ik bemin de wereld die ik zo misprijs.*

*Ik ben verlost en kan me niet bevrijden
Ik heb houvast en raak toch van de wijs
Ik voel me levend en gestorven, beide
Door een liefde die hel is alsook paradijs.*

*Ik ben verblind, ik schreeuw en kan niet praten
Ik haat mezelf en houd van iedereen,
Ik roep om hulp en wil het leven laten,*

*Ik huil van vreugde, ik lach terwijl ik ween
Leven en dood, zij zullen mij niet baten
En dit, vrouwe, komt door u alleen.*

(vertaling: Rianne Werring)

Petrarca – Solo e pensoso

Solo e pensoso i più deserti campi
vo mesurando a passi tardi e lenti,
e gli occhi porto per fuggire intenti
ove vestigio uman l'arena stampi.

Altro schermo non trovo che mi scampi
dal manifesto accorger de le genti;
perché ne gli atti d'allegrezza spenti
di fuor si legge com'io dentro avampi:

si ch'io mi credo omai che monti e piagge
e fiumi e selve sappian di che tempore
sia la mia vita, ch'è celata altrui.

Ma pur si aspre vie né si selvagge
cercar non so ch'Amor non venga sempre
ragionando con meco, et io co lui.

(vertaling)

*Alleen en peinzend volg ik een eenzaam pad
met trage, treuzelende tred,
en zoek eender welke weg te vluchten
waar mensenstappen zijn gedrukt.*

*Ik vind geen scherm dat mij vrijwaart
voor de blik van 't menselijk oog;
want op mijn gelaat waar elke vreugde is gedooft
leest men hoe 't binnen in mij brandt:*

*'k geloof dat nu de bergen en de beemden
de rivieren en de bossen wel weten wie ik ben
en hoe 'k mijn leven voor anderen verheel.*

*Hoe moeizaam en hoe woest de paden ook zijn
ik vind er geen waar Liefde mij niet volgt
en twisten wil met mij, en ik met Haar.*

(Vertaling: Jules van Ackere)

Giacomo Belloni – Ove tra l'herb'e i fiori

Ove tra l'herb'e i fiori,
vincitrice d'amor, Dori sedea
Sonar colme di gioia a l'arie' e a venti
mille voci S'udir' in tal' accenti:
Ecco colei che tra sue degne palme
L'imperio tien de l'alme
E s'arder già solea, sol di mortal'i cori
Hor con begl'occh'il ciel fren' ed incende
Che'l Dio del fuoco nel suo fuoc'accende;
Poi concordi seguir Ninf'e Pastori:
Viva la bella Dori!

(Nederlandse vertaling)

*Waar tussen planten en bloemen
Dori, winnares over Amor, was gezeten,
waren lucht en wind vol vreugde, en
werden duizenden stemmen gehoord.
Zie hier wie, met krachtige hand,
de scepter zwaait over de zielen der mensen,
en, eens, had enkel de harten
van stervelingen gebrand.*

*Nu, met mooie ogen, zet zij de hemel in vuur en vlam
want de vuurgod is door haar vuur ontvlamd.
Daarop roepen de nimfen en herders verheugd:
"Leve de schone Dori!"*

(Engels vertaling van Yonge)
*Hard by a crystal fountain,
Oriana the Bright lay down asleeping.
The birds they finely chirped, the winds were stilled;
sweetly with these accenting the air was filled.
This is that Fair, whose head a crown deserveth,
which Heav'n for her reserveth.
Leave, shepherds, your lambs keeping,
upon the barren mountain,
and nymphs attend on her and leave your bowers,
for she the shepherd's life maintains and yours.
Then sang the shepherds and nymphs of Diana:
Long live fair Oriana!*

Aanbevolen literatuur

Helene Nolthenius, *Renaissance in Mei*, Amsterdam, 1995 (eerste druk 1956)

Willem Elders, *Componisten van de Lage Landen*, Utrecht, 1985

Claude Palisca, *Humanism in Italian Renaissance Musical Thought*, Yale 1986

Howard M. Brown, *Music in the Renaissance*, 2nd edition, London, 1998

Willem Elders, *Josquin des Prez en zijn muzikale nalatenschap*, Hilversum, 2011

Paul Van Nevel, *Het landschap van de polyfonisten*, Tiel, 2018

Fabrice Fitch, *Renaissance Polyphony*, Cambridge 2020

Bart van Loo, *De Bourgondiërs*, Amsterdam, 2020

Gebruikte muziekfragmenten

Muziekfragmenten college 1:

1. Josquin des Prez – fragment uit Sanctus uit de Missa La sol fa mi re (1502 uitgegeven) - Tallis Scholars olv Peter Philips, Gimell Records
2. Johannes Ciconia, Regina gloriosa (c.1400) - Huelgas Ensemble olv Paul Van Nevel, Pavane Records
3. Giovanni Gabrieli, Omnes gentes plaudite manibus (ps.46:2-6) uit Symphoniae sacrae (1597) - Gabrieli Consort and Players olv Paul McCreesh, Warner Classics
4. Eustachio Romano (eerste kwart 16^e eeuw), Pace non trovo - Consort Veneto, Giovanni Toffano, Laura Fabris, Tactus Records

Muziekfragmenten college 2:

1. Josquin des Prez - Ave Maria (1484/85) - Hilliard Ensemble, Paul Hillier, Warner Classics
2. Giovanni da Palestrina - Ave Maria II a4 (1564) - Quartom, ATMA Classique
3. Landini - Questa fanciulla, Amor - Palatino87, CPO
4. Guillaume Dufay - O tre piteulx - Omnes amici eius - Chant 1450, Christophorus Records
5. Guillaume Dufay - Missa L'homme armé, Kyrie - Pro Musica Köln olv Johannes Hömburg, Countdown Media
6. Giovanni da Palestrina - Missa L'homme armé, Kyrie - San Petronio Cappella, Naxos

Muziekfragmenten college 3:

1. Francesco Landini, Lasso di donna a3 - - Gothic voices, Linn Records
2. Guillaume de Machaut - Messe de Notre Dame, Kyrie - Taverner Choir olv Andrew Parrott, Warner Classics
3. Johannes Ciconia - O rosa bella - Huelgas Ensemble olv Paul Van Nevel, Pavane Records
4. John Dunstable - Quam pulchra est - Tonus Peregrinus, Naxos
5. Guillaume Dufay - Ave maris stella - Hesperion XXI lv Jordi Savall, Alia Vox
6. Guillaume Dufay - Nuper rosarum flores - Hilliard Ensemble olv Paul Hillier, Warner Classics
7. Johannes Ockeghem - Missa L'homme armé, Kyrie - Oxford Camerata olv Jeremy Summerly, Naxos
8. Josquin des Prez - Nymphes des Bois - Graindelavoix, Glossa
9. Josquin des Prez - Pater noster - Cappella Amsterdam olv Daniel Reuss, Harmonia Mundi

Muziekfragmenten college 4:

1. Adriaan Willaert - Lauda Jerusalem a8, uit de Mariavespers, Capilla Flamenca olv Dirk Snellings, Rocercar
2. Jacobus Clemens non Papa - Als ick riep met verlanghen, Huelgas Ensemble olv Paul Van Nevel, Harmonia Mundi
3. Roland de Lassus - Lamantationes feria sexta, Huelgas Ensemble olv Paul Van Nevel, Harmonia Mundi
4. Luca Marenzio- Solo e pensoso, La Venexiana, Glossa
5. Nicola Vicentino - Solo e pensoso, Daedalus olv Roberto Festa, Accent
6. Carlo Gesualdo - Moro, lasso - Collegium vocale olv Philippe Herreweghe, Phi

Muziekfragmenten college 5:

1. Clement Janequin - La bataille - Ensemble Clement Janequin olv Dominique Visse, Harmonia mundi
2. Claude Le Jeune - Le chant de l'alouette - Ensemble Clement Janequin olv Dominique Visse, Harmonia mundi
3. Claudin de Sermisy - Secourez moy - Ensemble Clement Janequin olv Dominique Visse, Harmonia mundi
4. Claude Le Jeune - Cigne je suis de candeur - Huelgas Ensemble olv Paul Van Nevel, Sony Music Classical
5. Cristobal de Morales - Missa pro defunctis (1544), Introitus - Gabrieli Consort olv Paul McCreesh, Archiv
6. Tomas Luis de Victoria - Officium pro defunctis, Kyrie - Collegium Vocale Gent olv Philippe Herreweghe, Phi
7. Alonso Lobo - Missa Maria Magdalena, Kyrie - The Tallis Scholars olv Peter Philips, Gimell Records
8. Jacobus Gallus - Hodie Christus natus est - Chanticleer, Warner Classics
9. Johannes Eccard - Vom Himmel hoch - Norddeutscher Kammerchor olv Maria Jürgensen, MDG

Muziekfragmenten college 6:

1. William Cornysh - Ah Robin, The Tallis Scholars olv Peter Philips, Gimell Records

2. Thomas Tallis - Spem in alium, The Tallis Scholars olv Peter Philips, Gimell Records
3. Giovanni Croce - Ove tra l'herb'e i fiori, The King's Singers, Signum Records
4. Thomas Morley - Hard by a crystal fountain, Consort of Musicke olv Anthony Rooley, Decca
5. Orlando Gibbons - The silver Swan, he Tallis Scholars olv Peter Philips, Gimell Records
6. Johann Walter - Die Christliche Glaub, Himmlische Cantorey, CPO
7. Martin Luther - Nun bitten wir den heiligen Geist, Himmlische Cantorey, CPO
8. Johann Walter - Nun bitten wir den heiligen Geist, Himmlische Cantorey, CPO
9. Claude Goudimel - Du fond de ma pensée, Chant 450, Christophorus
10. Jan Pieterszoon Sweelinck - Du fond de ma pensée, Cappella Amsterdam olv Daniel Reuss, Harmonia Mundi
11. Jan Pieterszoon Sweelinck - Resveillez-vous, chacun fidèle, Cappella Amsterdam olv Daniel Reuss, Harmonia Mundi

Muziekfragmenten college 7:

1. Konrad Paumann - Min liebster zart, Joseph Payne, Reader's Digest Music
2. Josquin des Prez - Mille regretz, Hesperion XXI olv Jordi Savall, Alia Vox
3. Josquin des Prez - Mille regretz (uitg. Susato), Musica Antiqua of London olv Philip Thorby, Signum Records
4. Josquin des Prez - Mille regretz (uitg. Byrd), Capriccio Stravagante, Interarts
5. Tielman Susato - Moresque (Mohrentanz), Ensemble Terpsichore, VDE-Gallo
6. Anthony Holborne - The Night Watch, Capella de la Torre, Coviello Classics
7. Symphonia nobili sirene organa, La pifarescha, Glossa
8. John Bull - Ut re mi fa sol la, Ton Koopman, Capriccio
9. John Dowland - My Lady's Hunsdon's Puffe, Julian Bream, UMG Recordings
10. John Dowland - Res a while, you cruel cares, David Miller, Grace Davidson, Signum Records
11. Luca Marenzio - O mille volte, Ensemble Pygmalion olv Raphael Pichon, Harmonia Mundi
12. Giulio Caccini - Amor io parto, Ensemble Ricercare Antico olv Riccardo Pisani, Brilliant Classics

Muziekfragmenten college 8:

1. Heinrich Schütz - Matthäus-Passion, Und am Abend, Ars Nova Copenhagen olv Paul Hillier, Dacapo
2. Henry Purcell - In nomine a6, Ensemble olv Jordi Savall, AliaVox
3. Johann Sebastian Bach - Hohe Messe, Kyrie, Collegium Vocale Gent olv Philippe Herreweghe, Harmonia Mundi
4. Ludwig van Beethoven - Missa solemniss, Et incarnatus est, Rias Kammerchor, Freiburger Barockorchester olv René Jacobs, Harmonia Mundi
5. Josef Rheinberger - Mis in Es-gr.t., Kyrie, Phoenix Chorale, Kansas City Chorale olv Charles Bruffy, Chandos
6. Anton Bruckner - Virgo Jesse, Huelgas Ensemble olv Paul Van Nevel, Harmonia Mundi
7. Hendrik Andriessen - Missa in festo assumptionis, Benedictus, Koorproject Rotterdam olv Maarten Michielsen, Intermusic
8. Giovanni Palestrina - Missa Tu es Petrus, Kyrie (c.1965), Regensburger Domchor olv Hans Schrems, DGG
9. Giovanni Palestrina - Missa Tu es Petrus, Kyrie (c.2000), The Choir of St Luke in the Fields olv David Shuler, MSR Classics
10. Willem Ceuleers, Voi ch'ascoltate, Huelgas Ensemble olv Paul van Nevel, Harmonia Mundi
11. Arvo Pärt - The Woman with the Alabaster Box, Estonian Philharmonic Chamber Choir olv Kaspars Putnins, Ondine
12. Eriks Esenvalds - Sun Dogs, State Choir Latvija, eigen opname
13. Bernat Vivancos - Les Béatitudes, Latvija Radio Choir olv Sigvards Klava, Neu Records

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave	Home Academy Publishers Middelblok 81 2831 BK Gouderak Tel: 0182 – 370001 E-mail: info@home-academy.nl
Opname	Bob Kommer (Den Haag, maart 2021)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro	Cok Verweij
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2021 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 228 5
NUR 662, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.